

Gönenli
Mehmet
Efendi

çü soyadını aldı. Halk arasında daha çok Gönenli Hoca olarak tanınmıştır.

İlk görevine Gönen Merkez Camii imam-hatibi olarak başlayan (1930) Mehmet Efendi üç yıl sonra askerliğini yapmak üzere buradan ayrıldı. Dönüşte İstanbul'da Hacı Kaftanî, Dülgerzâde ve Hacı Hasan camileriyle Sultan Ahmed Camii'nde imamlık yaptı. En uzun görevi Sultan Ahmed Camii imamlığıdır (1954-1982). Bu sırada Üsküdarlı Ali Efendi'nin vefatıyla (1976) boşalan reisülkurrâlığı da üstlendi.

Resmî görevinin yanında Gönenli Hoca'nın örgün ve yaygın eğitim hizmetleri Kur'an kurslarında fahrî öğretmenlik ve fahrî vâizlik olmak üzere iki grupta ele alınabilir. İmam-Hatip okulları açılmadan veya yeterli sayıda mezun vermeden önce Gönenli Hoca, Türkiye'de din görevlilerine karşı duyulan ihtiyacı göz önüne alarak kendi gayretiyle öğrenci yetiştirirken sonraları bu faaliyeti her türlü sorumluluğunu üstlendiği Kur'an kurslarında sürdürmüştür. Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler öğrenmek üzere Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden İstanbul'a gelen fakir öğrencilerin ihtiyaçlarını halktan topladığı yardımlarla karşılayarak önemli hizmetlerde bulunmuş ve 1940-1980 yılları arasında binlerce talebe yetiştirmiştir. Onun ilgilendiği kursların başında hepsi de Fatih semtinde olmak üzere Üçbaş Camii Kur'an Kursu, Hacı Hasan Camii Kur'an Kursu (İmâret-i Atik Camii ile birlikte) ve Akseki Mescidi'ndeki Hırka-i Şerif Kur'an Kursu gelmektedir. Bunlardan başka İstanbul'un muhtelif semtlerindeki birçok caminin müstemilâtında veya apartman dairelerinde barınan yüzlerce öğrencinin masrafı da yine Gönenli Hoca tarafından karşılanmaktaydı.

Gönenli Mehmet Efendi, fahrî vâiz olarak kadınların ihmal edilen din ve ahlâk eğitimine daha çok önem vermekteydi. Haftanın hemen her gününde İstanbul'un çeşitli yerlerindeki camilerde kadınlara vaaz verirdi. Vaazlarında öğretmekten çok eğitime, irşad etme ve dinî hayatı canlı tutma onun başlıca hedefi olmuştur. Bu sebeple vaazlarına güzel sesiyle Kur'an-ı Kerim okuyarak başlar, ilâhî ve kasidelerle cemaati coşturur, ardından dinleyicilerin dikkatini çekecek şekilde etkili ve slogan mahiyetindeki cümlelerle kısa konuşmasını yapardı. İrşad konusunda Hz. Peygamber'in "Köylaylaştırınız, güçleştirmeyiniz; müjdeleyiniz, ürkütmeyiniz" (Buhârî, "İlim", 11, "Edeb", 80, "Cihâd", 164; Müslim, "Cihâd", 6-7) meâlindeki hadisinin emrini hayatı boyunca titizlikle uygulamaya çalışmıştır. Başarısı, coşkun imanı ve ihlâsı yanında uyguladığı hoşgörüyü dayanan bu yöntemden kaynaklanmaktaydı.

Bilindiği kadarıyla Gönenli Hoca'nın hiçbir tarikata intisabı yoktu. Bu hususta soru soranlara, "Biz Resûlullah'ın yolundayız" derdi. Fakat tasavvufun zühd ve takvâ çerçevesinde öngördüğü bütün fazilet ve üstün meziyetlere sahip olduğu için halk ona bir velî gözûyle bakmıştır. Şu var ki özellikle hanımlara yaptığı vaazlarda Hz. Peygamber'in ezkâr ve evrâd olarak okunmasını tavsiye ettiği tehlîl, tesbih, dua, istiğfar ve salavât-ı şerifelerden seçtiklerini cemaatiyle birlikte okurdu ve fırsat buldukça buna devam edilmesini tavsiye ederdi. Bu evrâd ve tesbihat daha sonra kitap haline getirilip basılmıştır (*Evrâd ve Tesbihat*, İstanbul 1995).

Bütün ömrünü hayır hizmetlerine sarfeden Gönenli Mehmet Efendi, başta Kızılay ve Yeşilay olmak üzere yetişebildiği her çeşit hayır kurumuyla yakından ilgilendi. Halkla iç içe yaşadı, zengin fakir her sınıfın güvenini ve sevgisini kazandı. 7 Temmuz 1982'de Sultan Ahmed Camii imamlığından emekli olduktan sonra da hayır ve irşad hizmetlerine koştuktan geri durmadı. 2 Ocak 1991'de vefat etti. Fatih Camii'nde çok kalabalık bir cemaatin iştirakiyle, kendisinden sonra reisülkurrâlık görevini devralan Abdurrahman Gürses tarafından kılınan cenaze namazından sonra Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildi.

Vefatından sonra hizmetlerini devam ettirmek üzere Gönen'de 1994'te kendi adına bir cami inşa edilmiştir. Yatılı Kur'an kursu, aşevi, kütüphane ve konferans salonundan oluşan külliye yapımı sürdürülmektedir. Ayrıca 1995 yılında İstanbul'da Gönenli Mehmet Efendi İlim ve Hizmet Vakfı adıyla bir vakıf kurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Gönenli Mehmed Efendi'nin İstanbul Müftülüğü'nde bulunan sicil dosyası; *Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafı İnceleme Kurulu Esâmî-i Kur'ân Defteri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi [Ankara], s. 103; Recep Akakuş, *İslâm'da Kur'an Öğretimi ve Reisülkurrâ Gönenli Mehmet Efendi*, İstanbul 1991, s. 101-207; *Gönenli Mehmed Efendi Hazretleri'nden Sohbetler* (haz. Zeyneb Feyza Kurtulmuş v.dğr.), İstanbul 1994; "Bir Kur'an Aşığının Ardından", *Altınoluk*, sy. 60, İstanbul 1991, s. 33-36; S. Muradbeyli, "Gönen'li Mehmed Efendi'yi Hayır'la Yad Eyleyerek", *Tevhid*, II/14, İstanbul 1991, s. 25-28; "Gönen'li Mehmed Efendi'nin Ardından", *Öğüt*, VI/68, İstanbul 1991, s. 22-24; "Gönen'li Mehmed (Öğütçü) Efendi", *Millî Gazete*, İstanbul 30 Mart-5 Nisan 1991; "Gönen'li Mehmed Efendi", *Zaman*, İstanbul 7 Ocak 1991, 11 Şubat 1992, 22 Şubat 1992.

RECEP AKAKUŞ

GÖNÜL

Farsça dil, derûn; Arapça kalb, hâtır; Türkçe yürek kelimeleriyle de karşılanan gönül Türk edebiyatının divan, halk ve dinî-tasavvufi mahsullerinin en önemli ve en çok işlenen konularından biridir. Divan edebiyatında teşhis ve tecrid yoluyla âdeta ikinci bir âşık hüviyetinde ele alınır: "Ets'e Nef'î n'ola ger gönülyle dâim bezm-i hâs / Hem kadeh hem bâde hem bir şüh sâkîdir gönül" (Nef'î). Gönül âşık gibi ağlar, kanlı göz yaşı döker; yaralıdır, aşkın ve gamın merkezidir. "Dil-i gamgîn, dil-i gamhâr, dil-i sûzân, dil-i pürsüz" gibi tabirler bunu ifade eder. Ahmed-i Dâ'nin şu beyti bu anlayışın örneğidir: "Gam yeme ey şikes-te dil bu dahi böyle kalmaya / Firkat içinde hasta dil bu dahi böyle kalmaya".

Gönül birçok teşbih ve mecaza da konu olmuştur. Bunlardan memleket, iklim, il, vilâyet, şehir, Bağdat ve Mısır gibi unsurlar sevgilinin padişaha, aşk derdinin de orduya benzetilmesi esasına dayanır. Sevgili gönül ve aşk ülkesinin sultanıdır. Aşk derdi bu ülkeyi sık sık yağmalamaktadır. "Bir ülkede iki padişah olmaz" atasözü uyarınca âşığın gönülünde padişah olarak sevgilinin aşkının yeterli olduğu ifade edilir: "Gam değil bende isen Mısır-ı dile sultansın / Bir azizin kuludur Yüsu'f-ı Ken'ân-ı Mısır" (Ahmed Paşa). Bazan âşığın kendisi gönül mülkünün sultanı olarak gösterilir; âh ateşinin kıvılcıkları asker, sevgilinin aşkı da sancak kabul edilir.

Sevgili gönül tahtının sahibi, gönül sarayında misafir kalan bir sultan şeklinde düşünülerek gönül de kul, saray, taht,

divan, padişah meclisi olarak ele alınır. Hayâlî Bey'in, "Cihanda başıma sultan iken benim servim / Kul oldu sen şehe âzâd gördüğün gönlüm" beyti bu anlayışa örnektir. Gönül bazan da o sultanın peşinden giden asker olur.

Gönül sevgilinin cefası, ona karşı hasret çekmesi ve gamzesi oklarından dolayı hastadır, yaralıdır. Bu sebeple kırımızı rengi ve ortasındaki siyahlık yönünden lâleye benzetilir: "Aks-i hâlin bu dil-i pürhünda tutmuştur karar / Lâlenin ol günde kim bağırında dâğın yaktılar" (Hayâlî Bey). Gonca da içi kan dolu bir gönül hatırlatır. Gönülün hasta, bîmar, sayrı, yaralı oluşu, aşk derdinin tabibi olan sevgilinin gelmesini sağlamak içindir. Çünkü hasta ziyareti âdettir. Böylece gönül ilâç, tiryak, şifa ve tabip olan dudaklarla yani vuslatla tedavi edilecektir. Aksi takdirde daha çok hasta olur. Bu durumda gönül deli, şeydâ, mecnun, şûrîde, vâlih, divane şeklinde ifade edilir: "Onu hoş tut garîbindir efendim işte biz gittik / Gönül derler ser-i küyunda bir dîvânemiz kaldı" (Hayâlî Bey). Bu benzetme zincir, ay, ateş, efgan ve perişanlık münasebetine dayanır. Delileri zincire vurmak âdet olduğu için âşığın gönül sevgilinin saç zincirine tutulmuştur. Gönülün divane oluşunda peri gibi güzel sevgilinin de rolü vardır. Zira periler çok güzel varlıklar olup sadece delilerle yakınlık kurarlar. İnsanlara pek görünmez, görününce de onların delirmesine sebep olurlar. Gönül de peri gibi güzel sevgiliyi görünce deli divane olur. İnsanlar sihir ve büyü ile de delirirler. Gönülün delirmesinin bir sebebi, sevgilinin cadıya benzeyen gamzelerinin büyü yapmasıdır.

Gönül hırsız, esir, mahpus, bağlı, ber-dâr olarak da ele alınır: "Bugün berdâr eder dil -ber giriftâr Ahmed'in gönlün / Anunçun zülfü çengâlin eder geh doğru gâh eğri" (Ahmed Paşa). Sevgilinin zindana benzeyen çene çukuruna düşen gönül böylece mahpus olmuş veya darağacına çekilmiştir: "Şol gönül kim göri-cek zülfünü cân etti fedâ / Ermedi dârda Mansûr onun pâyesine" (Hayâlî Bey). Gönülün Hz. Yûsuf ve Hallâc-ı Mansûr'a benzetilmesi de bu münasebetlidir.

Sevgilinin geceye benzeyen siyah saçlarına düşkün olan gönül gidecek başka yeri olmayan bir gariptir: "Bu sebepten dil karar eyler kara zülfünde kim / Şâm eriştiği mahalde edinir me'vâ garîb" (Ahmed Paşa). Gece dolaşmanın tehlikele-

rini göze alan gönül miskin, âvâre, bînevâ, nâtüvan, perişan ve sadpâre, sevgiliden vuslat metâin almak için canını teklif eden garip bir müşteridir. Şebrev, kumarbaz, mest oluşu da bununla ilgilidir.

Gönülün en çok teşbih edildiği bir unsur da çocuktur. Aşk ve güzellik bir mektep, yüz mushaf, zülûf dal veya lâm, ağız mim, boy elif, gönül de bunları okumaya çalışan bir mektep çocuğudur: "Tıfl-ı dil kaddin görüp aşka eliften başladı / Rabbi yessir ve lâ tûassir rabbi temmim bi'l-hayr" (İbn Kemal). Gönül de çocuk gibi sonunda tehlike olduğunu bilmeden olur olmaz her şeye heveslenir.

Sevgilinin teşrihi için hazırlanmış bir ev, hâne, hücre ve harim olan gönülde sevgili teşrif etmediği için daima gam misafir kalmaktadır. Bundan dolayı gönülün gıdası genellikle gam ve kederdir. Sevgilinin saçlarının tuzak, benlerinin dâne, kendisinin avcı olarak tasavvuru sonucu gönül de sevgiliye tutulan bir kuş kabul edilir: "Zülfüne gönül düştü görüp hâl-i siyâhın / Dil murgunu dâme düşüren dâne midir bu" (Cem Sultan). Öte yandan aşk ateşiyle yanıp kebab olan gönül ten kafesinde mahpustur.

Gönül aşk ateşiyle eriyen bir mum veya çerağ, göz yaşı da yağıdır: "Fîrâkın odunu gördükçe mum-tek eridi / Sebât ü sabrda fülâd gördüğün gönlüm" (Fuzûlî). Bu sebeple ağladıkça aşk ateşinin daha parlak olacağı düşünülür. Gönül bazan sevgilinin etrafında çırpınan bir pervane, bazan da gamze okları için bir hedefdir.

Kırılma, paslanma, tozlanma ve hediye edilme gibi özellikleri dolayısıyla gönül aynaya benzetilir. Sevgiliye ayna hediye etmek âdet olduğu için âşık ona lâyık bir armağan olarak gönül aynasını verir. Gönül çok hassastır, çabuk kırılır. Sırça, şişe, kâse, sâgar, câm-ı cihannümâ oluşu bu münasebetlidir: "Yâhud bu şişe-i nâzik-mizâc gönlümüze / O seng-dilden eren inkişârı mı diyelim" (Ahmed Paşa). Gönül aşk derdiyle sürekli âh edip inlediğinden ney, tambur, ud gibi müzik aletlerine de teşbih edilir. Hazine veya definelerin viranelerde bulunmasından hareketle gönül de sevgilinin aşkını veya hayalini hazine gibi kendinde saklayan bir virane şeklinde tasavvur edilir: "Bu harâbâtta sâbit olamam sultânım / Dil-i vîrânemi yapsan da yıkılsam gitsem" (Sâbit). Gönül için en çok kullanılan sıfatlar perişan, kay-

gılı, hayran, zâr, biçâre, harap, sergeşte, sadpâre, şikeste ve gamgindir: "Estikçe bād-ı subh perîşansın ey gönül / Benzer esîr-i turra-i cânansın ey gönül" (Nedîm).

Aşk ve güzellikle ilgili her ıstırabı gönülden başka tam olarak duyan ve çeken yoktur: "Hey kıyâmet gel hisâbin gönlüme sor zülfünün / Elli bin yıldan uzundur her şeb-i hicrân ona" (Ahmed Paşa).

Türk halk edebiyatında da birçok atasözü ve deyme konu olan gönül (Eyüboğlu, I, 105-108; II, 193-204) türkû, mâni, halk hikâyeleri ve masallarda yaygın olarak yer almakta, divan edebiyatındaki gibi âşıktan ayrı bir varlık olarak kabul edilmektedir.

Gönül kavramının en çok kullanıldığı alanlardan biri de dinî-tasavvufî edebiyattır. Bir ülkeye benzetilen gönül bazan mâmur, bazan da vîran olur: "Artık harâbe gönlün mânend-i mülk-i âlem / Ma'mûr olur mu yoksa vîrân olur kalır mı?" (Celâlî). Gönül hangi durumda bulunursa bulunsun onu ancak aşk sultanı alabilir, aşk askeri yağmalayabilir. Aşk ateşiyle yanmayan gönül sürekli karanlığa mahkûm ve ilâhî nurdan mahrumdur. Bu mahrumiyet Kâbe'de kible aramaya benzer: "Bir sîne ki o nâr-ı mahabet eseri yok / Zulmettedir ol nûr-ı Hudâ'dan haberi yok" (Çengî Yûsuf Dede).

Tasavvuf ehli her an her yerde Allah'ın hikmetini, sanat ve kudretini, sıfatlarının tecellisini görmek ister. Allah'ın rahmân ismiyle gönül arasında bir münasebet vardır. Rahmân kalp yufkalığıdır. Gönül de yaygın olarak "rahmet ve yumuşaklık" anlamlarında kullanılır. Bu durum gönülde rahmân isminin tecellisi bulunduğunu gösterir. İmanın ve küfürün merkezi kalptir. Kalp iman nuru ile dolduğunda gönül, inkâra ve küfre yöneldiğinde ise nefistir. Gönül ulviyete, nefis sülfiyete yönelir. Mâna âlemini kuşatan gönül Hak yolcusunun varacağı son merhaledir. İlâhî aşk ve tevhid sırrı burada tecelli eden bir zümürdüankadır. Gönül hem çok yüce hem de çok hassastır. Kırılınca kolay kolay tamir edilemez: "Kopunca bir teli bağlansa da düğümlü kalır / Dokunma gönlüme şart-ı mahabbet öyle değil" (Muhyiddin Râif).

Gönül bir kitaptır, gerçek aşk hikâyesi bu kitaptan okunur. Bunun için gönül aşk ile doldurmak gerekir. Ancak bu feyizle onun gerçek servet ve kudrete, hakiki huzur ve mutluluğa kavuşması

mümkün olur. Aşk deryasına girenin, vahdet âlemine ulaşanın gönlü sadece bir mescid değil Mescid-i Aksâ'dır. Gönül mânevî bir kible, uçsuz bucaksız bir deryadır: "Gönül ki sâhil-i deryâ-yı bî-nihâyettir / Dil bahri hurûş eyler onda nice dalgam var" (Erzurumlu İbrâhim Hakki). Derya vahdetin, dalgalar kesretin yani mahlûkatın, fânî olanın işaretidir. Beden bir sedef, gönül de o sedefin içinde ilâhî feyizler denizinde teşekkül eden bir incidir: "Ey bahr-i halâvet sen hoş terbiyyet eylersin / Misl-i sedef olmuş ten dürr ü güher olmuş dil" (Erzurumlu İbrâhim Hakki).

Gönül Tür dağıdır. Hz. Mûsâ'ya Cenâb-ı Hakk'ın tecellisi orada vuku bulmuştur. Bilhassa âşık gönlünde de ilâhî tecellî her an zuhur edebilir. Zaman zaman da kuş, bülbül, gonca, gül, gül bahçesi olan gönül ârif kişiyi kesretten vahdet sırrına, halktan Hakk'a ulaştırarak halvette mâşukuna kavuşturur. Gönül bir meyhanedir. Orada aşk şarabıyla sarhoş olunur. Meyhaneci veya sâkî mürşidinin yani insân-ı kâmilin, şarap ise ilâhî aşkın remzidir. Gönül nazargâh-ı ilâhîdir, beytullahtır, mukaddestir: "Dil nazargâh-ı Hudâ'dır sâf kıl kim dola nûr" (Erzurumlu İbrâhim Hakki). Yerlere, göklere sığmayan Allah mümin kulunun gönlüne sığmıştır. "Gönülde eyle sefer ger Hudâ'yi istersen" (Erzurumlu İbrâhim Hakki) mısrasında belirtildiği gibi varlık âleminde iken yokluk âlemine sefer etmek ancak gönülde olur. Gönül bir irfan hazinesidir. Tasavvuf gönüller ilmidir: "İlm-i kulûb oldu çünkü ilm-i tasavvuf / Kalbini sâf eyle çekme bâr-ı tekellûf" (Erzurumlu İbrâhim Hakki).

Tasavvufta kalbin önemi büyüktür. Türk tasavvuf edebiyatında kalp ve dil terimlerinin yanında Türkçe gönül kelimesi de kullanılmış, bazı tasavvufî kavramlar bu terimle ifade edilmiştir. Genellikle gönül "tasavvuf", gönül ehli de "sûfîler" anlamına gelir. Gönül haline varmak râbita ve murakabe halinde olmak demektir. Melâmet ehli, Hakk'ı daima hatırdan tutmaya ve onun türlü tecellilerini temaşa halinde olmaya "gönül beklemek" derler. Gönül gözetmek ve gönül kırmamak tasavvufun ahlâkî yönünü ifade eder. Gönül ehlinin, dil aracı olmaksızın uzak mesafelerden birbirinin haline âşına olması ve mânevî bir iletişim kurması, "Gönülden gönüle yol var" deyimiyile ifade edilir. "Dil dili var dilden dile" sözü de aynı fikri anlatır (ayrıca bk. KALB).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlîli*, İstanbul 1971, s. 204-206; Nihad Sâmî Banarlı, *Türkçenin Sırları* (İstanbul 1972), İstanbul 1975, s. 78-82; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 321-340; E. Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1973-75, I, 105-108; II, 193-204; Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 134-138; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Dîvânı (Tahlîli)*, Ankara 1987, s. 327-346; a.m.f., *Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Denemeler*, Ankara 1990, s. 77-85; a.m.f., "Yüzük Oyunu Mazmûnu", *TKA*, XXIV/2 (1986), s. 173-179; *Büyük Türk Klâsikleri*, V, 457; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1989, I, 359-362; Âmil Çelebioğlu, "Erzurumlu İbrahim Hakki Divanı'nda Gönül", *TK*, XVI/185 (1978), s. 26-38; Mustafa Kutlu, "Gönül", *TDEA*, III, 359-363.

CEMAL KURNAZ

GÖNÜLLÜ

Kendi isteğiyle orduya katılan ve sefere çıkan askerler için kullanılan bir tabir.

Eski Türk ve İslâm devletlerinde, çeşitli adlar altında yardımcı askerî güç olarak kendi arzularıyla savaşa katılmak üzere orduya gelen grupların varlığı bilinmektedir. Bunlara Osmanlılar zamanında **gönüllü** veya bunun çoğulu olarak **gönüllüyan** denmiş, bu gruplar için özel askerî teşkilât oluşturulmuştur.

İslâmiyet'in ortaya çıkışı ve yayılışı sırasında müşriklerle savaşanlar düzenli bir askerî birlikten ziyade kendi isteğiyle gelenlerden oluşuyor, eli silâh tutan müminler cihad çağrısına koşuyorlardı. Bunlar maaş yerine zekât ve ganimetten pay alırlar, çok defa dış düşmanlara karşı savaşta, bazan da iç ayaklanmaları bastırmada kullanılırlardı. **Ribât***larda toplanan ve **murâbât** adıyla anılan bu gönüllülerin çoğu savaştan sonra işlerinin başına dönerlerdi. Zamanla ribâtlarda dâimî muhafız bulundurma gereği duyulunca bu askerler yardımcı kuvvet statüsüne dönüştürülerek buralarda istihdam edildi.

Kaynakların belirttiğine göre Selçuklu ordusunda düzenli askerlerden başka yardımcı kuvvet olarak **mutatavvîân** adı verilen gönüllü askerler mevcuttu. Taşradaki şehir ve bölge kuvvetlerini oluşturan bu gönüllüler bir yandan cihad yaparak sevap kazanırken diğer yandan da ganimet elde ederlerdi.

Eyyübî ordusunda da yardımcı kuvvetler arasında mahallî milis kuvvetleri (ahtas) ve gönüllüler bulunuyordu. Bun-

ların Kudüs ve Askalân'ın fethinde büyük hizmetleri geçmiştir (Şeşen, s. 149-150). Anadolu Selçuklularında haşer denilen ücretli askerler, daha sonraki Türk devletlerinde umumiyetle gönüllü adı altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra burada kurulan beylikler arasında yer alan Osmanlılar'ın ilk askerî güçlerinin önemli bir kısmını ve hatta tamamını gönüllü olarak gelen gruplar oluşturmaktaydı. Dolayısıyla devletin kuruluşunda ve ilk fetihlerde emeği geçen gazilerin hemen hepsinin gönüllü olduğu söylenebilir. Devlet, önemli seferler arefesinde dellâlar vasıtasıyla timar ve ulûfe vaad ederek gençlerin orduya katılmasını isterdi. Yerli müslümanların timar sahibi ve ücretli asker olmasının başlıca yolu bu uygulamaydı. Bazı gönüllüler de kalelerde muhafızlık yapar, bu hizmetlerine karşılık ulûfe alırlardı. Gönüllü ve ücretli askerlerden, kuruluş ve yükseliş devirlerinde saltanat için ayaklanan Osmanlı şehzadeleriyle zaman zaman devlete başkaldıran âsi elebaşları da faydalanmıştır (Kantemiroğlu, II, 27). XVII ve XVIII. yüzyıllarda askere olan ihtiyaç artınca gönüllü alayları kurulmuş ve bu uygulama genişletilmiştir.

Gönüllü tabiri klasik dönemde Osmanlılar'ın taşrada istihdam ettikleri ulûfeli ve muvazzaf askerler için de kullanılmış, bunlar "yerli kulu gönüllüleri" adıyla anılmıştır. XVI. yüzyılda imparatorluğun Avrupa'da Budin, Tımışvar; Asya'da Bağdat, Lahsâ, Musul, Diyarbekir, Van, Erzurum, Kars, Şam, Halep, Kıbrıs; Afrika'da Mısır ve Habeş eyaletleri gibi merkeze uzak topraklarındaki kalelerinde dizdar maiyetinde "gönüllüyan" adı altında "mûstahfiz" ve "beşlü" teşkilâtları tarzında düzenli askerî birlikler vardı. "Serhad kulu" veya "yerli kulu" da denilen bu zümreler sınır boylarındaki şehir ve kasabalardan, özellikle kuloğullarından, Anadolu yiğitlerinden ve ihtidâ eden hıristiyanlardan toplanırdı. Bunların başlıca görevleri barış zamanında kale muhafızlığı yapmak, savaş zamanında ise savaşa gitmekti.

Mısır'ın zaptından sonra burada bırakılan Osmanlı gönüllü askerleri meydana gelen olayları bastırmaya kâfi gelmeyince 1520 yılında Hayrî Bey, merkezden aldığı izinle Mısır halkından ve özellikle **evlâdü'n-nâs***tan gönüllü olarak Mısır ordusunu takviye etmişti. Ancak bu gönüllüler Hâin Ahmed Paşa zamanında dağıtılmıştı. XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar Mısır gönüllüleri dergâh-ı âlî